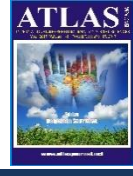

ATLAS INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date:11.07.2018

Published Date:22.09.2018

2018 / September

Vol 4, Issue:12

Pp:1022-1028

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

TÜRK MITOLOJİSİNDE VE İNANIŞLARINDA YİYECEKLERİN YERİ PLACE OF FOOD IN TURKISH MYTHOLOGY AND CONSULATION

Sevim USTA

Yüksek Lisans Öğrencisi. Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, sevimust@gmail.com, Ankara/ Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi. Melek YAMAN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, meleky@gazi.edu.tr, Ankara/ Türkiye

ÖZET

Bir milletin kimliğini ve karakteristik özelliklerini belirleyen en önemli unsurlar tarihi, kültürü ve yaşadığı coğrafyadan aldıkları halk inanışlarıdır. Orta Asya Türk kültürü incelendiğinde Şamanizm ve Göktürk inancı etrafında oluşan çeşitli inanış ve uygulamalar görülür. Bu inanışlarda mitolojik varlıklarla ilgili mitler, iyeler ve olağan üstü yaratıkların yanı sıra yiyecek maddelerinin de varlığı dikkat çekmektedir. Bu çalışma ile Orta Asya Türk toplumlarında yiyecek maddeleriyle gerçekleştirilen ritüellerin ve efsanelerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Orta Asya Türk toplumları hakkında yapılan çalışmalarda genellikle ritüeller bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise daha çok iyeler için gerçekleştirilen yiyecek ritüelleri ve inanışlarına yönelik bilgilere yer verilmiştir. Mitolojik varlıkların, yiyeceklerle birlikte ele alınarak değerlendirilmesi literatürdeki bu konuya katkı yapması açısından önemli görülmüştür. Nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Literatürde yer alan kaynaklar incelenerek elde edilen bilgiler derlenmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında Orta Asya Türk toplumlarının günlük yaşamlarında, ölüm törenlerinde, kurbanlarda, bebek doğumlarında ve tanrıdan bereket bolluk istemek amacıyla farklı ritüeller düzenledikleri görülmüştür. Bu ritüellerde yiyeceklerin sadece yiyecek maddesi olarak kullanılmadığı, bunun yanı sıra mitolojik varlıklara karşı koruyucu bir madde olarak da kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Şamanizm, Ritüeller, Yiyecekler

ABSTRACT

The most important elements that determine the identity and characteristics of a nation are the people, beliefs they have taken from history, culture and geography. When the Central Asian Turkish culture is examined, various beliefs and practices appear around Shamanism and Göktürk belief. In these beliefs, it is noteworthy that myths, spirits and extraordinary creatures as well as food items are related to mythological beings. This study aimed to reveal the rituals and legends realized with food items in Central Asian Turkish societies. Studies on Central Asian Turkish societies are generally considered as a whole. In this study, more information about the food rituals done for spirits and beliefs is given. The evaluation of mythological beings together with food has been considered important in contributing to this issue in the literature. Literature search method was used in qualitative research methods. The sources obtained in the literature are examined and the information obtained is compiled. In the light of the information obtained, it has been seen that the Central Asian Turkish societies organized different rituals in daily life, in death ceremonies, in sacrifices, in baby births and in order to ask abundance from god. In these rituals, it has been reached that food is not only used as a food substance but also used as a protective substance against mythological beings.

Key Words : Mythology, Shamanism, Rituals, Food

1. GİRİŞ

Toplumların tarihleri incelendiğinde her toplumun bir mitoloji geçmişi olduğu görülmektedir. Bunlar temsil ettikleri toplumun aynası gibidirler. Her toplumda farklı biçimlerde yer almakla birlikte benzer oldukları tarafları da vardır. Genel olarak mitolojilerde yer alan öykülere bakıldığında hepsinin hayal ürünü olmadığı görülür. Kutsal kitaplarda geçen tufan olayı çok eski medeniyetlerin mitolojik destanlarında da yer almıştır (Erdoğan, 2007: 3). Tarihsel olarak bakıldığında milli ve geleneksel kültürün kaynağı olarak tarihteki en eski kalıntılar olarak ifade edilmektedir (Yılmaz, 2014: 233). Türk mitolojisinde mitosların en önemli işlevleri ayinler ve törenler sırasında müzik ve dans eşliğinde okunarak dinsel bir etki yaratmaktır. Türk toplumlarında gerçekleştirilen ritüellere bakıldığında bu ayin ve törenler sırasında insanların tanrılara yiyecek sunularında buldukları görülür. Bu sunular insanla tanrı arasındaki bağı oluşturmaktadır (İndirkaş, 2007: 13).

Türkler tarihleri boyunca birbirinden farklı birçok dinin ve inanç sisteminin etkisi altında kalmıştır. Şamanizm Türklerin en eski inanç sistemlerinden biridir. Şamanizm inancında iyilik kötülük tanrıları, ateşte, evde, toprakta, dağda var olan koruyucu ruhlar vardır. Bu ruhlar mitoloji kaynaklarında iye adıyla yer almaktadır. Şamanizm'in etkileri Türk toplumlarının kimi zaman örf ve adetlerinde kimi zaman günlük yaşam şekillerinde görülmektedir. İnsanlar Şamanizm inancında yer alan ruhlara insani vasıflar yüklemişlerdir. İnsanlar ve tanrılar arasında aracılık yapan kişiler ise Şaman/Kam olarak adlandırılmışlardır. Ruhların acıkabileceğini ve enerji ihtiyaçlarının olduğunu düşünen insanlar ruhlar için yiyecek maddelerinin yer aldığı çeşitli törenler, kurbanlar, saçılar düzenlemişlerdir.

2. MİTOLOJİDE YEMEK KAVRAMI

Mitler incelendiğinde belirli sınıflandırmalar olduğu görülmekte ve genel olarak üç kategoride ele alınmaktadır. Bunlar evren ve yaratılışa dair söylenceler, tanrılara dair söylenceler ve kahramanlara dair söylencelerdir. Yiyecek maddeleri bu üç söylence içerisinde de yer almakla birlikte daha çok tanrılara dair söylenceler kategorisinde ön plana çıkmaktadır. Çünkü insanlar gerek korunma ihtiyacı gerekse yaşamlarında istedikleri bolluk bereket olguları nedeniyle tanrılara ve ruhlara (iyelere) yiyecek sunularında bulunmuşlardır. (Bayat, 2005: 152).

Tarih boyunca Türk milletinin dünyada en fazla din değiştiren milletlerden biri olduğu görülmektedir (Gömeç, 1998: 38). Güncel araştırmalar incelendiğinde Türklerin Tek tanrı esasına dayanan ve "Gök Tengri/Gök Tanrı Dini ve Şamanizm olarak adlandırılan dini inanışlarının olduğu görülür. Gök tanrı inancına bağlı olarak Atalar kültü ve Tabiat kültü inançları doğmuştur. Eski Türk boylarında tabiatla var olan her varlığın bazı güçlere sahip olduğu düşünülmüştür. Dağ, tepe, taş, kaya ve su gibi nesnelere canlı olarak kabul ederek belli bir ruha sahip olduklarına inanmışlardır (Özkartal, 2015: 86). Türklerin kendilerinin oluşturdukları bir olgu olmayıp daha çok çeşitli dinlerle etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmış olan bir olaylar örgüsüdür (Kalafat, 1996: 14). Bu iki dini sistem Türklerin yemek kültüründe de varlığını göstermiştir. İnsanlar inanışları gereği yaptıkları yemeklerden evlerinde bulunan iyelere de bir kap ayırmışlardır. Ya da ev de pişen yemeğin ilk lokmasının ateş iyesine ait olduğu düşüncesiyle ateşe sunuda bulunmuşlardır. Sadece günlük yaşamlarında değil düğün, doğum ve ölüm gibi özel günlerde pişirilen yemeklerde de bu inanışların etkileri görülmektedir.

3. YİYECEKLER ve MİTOLOJİ ARASINDA KÖPRÜ OLUŞTURAN RİTÜELLER

Gök Tanrı dininde ve Şamanizm de insanları, doğayı, nesnelere korumakla görevli birçok iye yer almaktadır. İnsanları koruma ve dualarını, dileklerini yerine getirme görevini üstlenen bu iyelere insanlar tarafından çeşitli kurbanlar, adaklar, saçılar ve ziyafetler düzenlenmiştir. Bu

ritüellerin ortak noktasını yiyecekler oluşturmaktadır. Birçok ritüel de yer alan yiyecekler insanların tanrılar tarafından korunmasını aynı zamanda da tanrıların doyurulmasını sağlamıştır. Bugün hala Anadolu'da bolluk ve bereketle bağıntılı olarak gökyüzü ve gök olayları çok önemli bir yer tutmaktadır. Gök olayları olarak değerlendirebileceğimiz yağmur, sis, kar, doğrudan tarım yaşamını etkileyen atmosfer olaylarıdır. Yağmur gökyüzünden iner ve ekinlerin büyümesinde rol oynadığı gibi tüm hayatı da canlandırır. Halk, yağmur ile bolluk bereket arasında daima bir ilişki kurmuştur. Ancak diğer gök olayları da bu algıda etkilidir (Okuşluk Şenesen, 2011: 211-212).

Türklerin inanışlarında yer alan Yer iyesi/ Yer Ana tükenmeyen bir hayat gücüne sahiptir. Bu nedenle ölen çocukların toprağa gömüldüğünden sonra güçlenip, canlanıp kalkacağına dair bir inanış yer almaktadır. Bereketiyle bilinen yer ana insanlara bol tahıl vererek onlara iyilik yapmaktadır. Her bir arazi parçasının başına bir iye gönderen Yer ana'ya özellikle beyaz tavuk olmak üzere balık, koyun veya öküz kurban edilmiştir (Küçük, 2013: 120). İnsanlar bu kurbanların sonucunda topraklarının bereketli ve daha verimli bir hale geleceğine inanmışlardır.

Eski insanlar, tarım faaliyetini bir ayın olarak gerçekleştirmişlerdir. Tohum ekme ve hasat döneminden önce bir takım ritüeller gerçekleştirilerek arınma işlemi tamamlarlardı. Tohum ekme ve hasat işlemlerinin başarılı olması gerçekleştirilen sungularla bir bağlantısı olduğu düşünülmüştür. Bundan dolayı ilk tohum taneleri ekilmez bunun yerine tarlanın dışına atılırdı. Ekim döneminde gerçekleştirilen sungu ve kurbanlar hasat döneminde de tekrar gerçekleştirilirdi. Bu ritüellere ailede en büyük kişinin ilk tohumu atması, gelin kınasının ambara konulması ve seher vakti bir akarsu kenarında çamurdan ev yapılıp içinin buğdayla doldurulması vb. gibi örnekler verilebilir (Okuşluk Şenesen, 2011: 214-215).

Tatar Türklerinde de yer iyesi özel bir anlama sahip olmuştur. Qarğa Botqası (Karga Lapası) bayramında yer anaya saygı nedeniyle kardan açılan yerlere lapa serpmişlerdir. Tatar Türklerinde bu yer anaya verilen önem çeşitli adetlerin, özel günlerin oluşmasına neden olmuştur. 25 haziran ve 5 ağustosa kadar devam eden Ayaw Atnası (Koruma Haftası) doğa hasadı doğurduğundan dolayı toprağı incitmek, sivri uçlu nesnelere kazmak, ağaçları kesmek yasaklanmıştır. Kazan civarında yer alan köylerde yer iyesi, Arış Anası olarak bilinmekteydi bu nedenle tahıllarda gözüken Arış anası hastalığının bu mitolojik varlıkla bir ilgisi olduğu düşünülmüştür. Tarlada zayıf ve çiğnenmiş olarak görülen ekinlere toplum Arış anası izleri olarak adlandırmıştır. Bu yerlerden yetişen çavdarı toplayıp un öğütmek uygun görülmemiştir (Zaripova Çetin, 2007: 4-5).

Kazan Türklerinde eğer çocuk sapa sağlam dünyaya geldi ise koyun kesilir, kavurma yapılır, akraba ve komşulara dağıtıldı bu tören 'jaris kazan' olarak adlandırılmıştır. Tatar Türklerinde yer alan bir inanışa göre ise çocuğu olmayan bir kadın, eteğine koyduğu yulafla yeni yavrulmuş olan atı beslerse yakında hamile kalacaktır. Ayrıca at yanında dolaşan kadının çocuğunun oğlan çocuğu olacağına da inanılmıştır. (Yeşil, 2014: 120-122). Türk mitolojisinde yer alan süt gölü, ilk cennet tasavvuru olarak geçmektedir. Bu göl ak göl olarak da adlandırılmıştır. İnanışa göre insanlara ilk ruh ve ilk hayat süt gölünden alınan bir damla ile verilirdi. Yakut tanrıçalarından biri olan Ayzit, dünyaya bir çocuk geleceği zaman, tarla, çiçek ve yemiş perilerini alarak lohusanın yanına gider, süt gölünden aldığı bir damlayı çocuğun ağzına damlatırdı, bu damla çocuğa verilen ruh olarak kaynaklarda yer almıştır (Erdoğan, 2007: 119-120).

Tatar Türklerinde yer alan 'Eğri yumurtası' töreni bir saygı göstergesiydi. Bu ritüel sabah erken saatlerde toprağa ağaç kavuğundan yapılan kovadan ilk tohumla beraber, buğdaylar yumurta büyüklüğünde yetişsin ve uçları tok olsun dileğiyle pişmiş yumurtalar atılarak gerçekleştirilirdi. Daha sonra bu yumurtalar çocuklar tarafından toplanarak yenir bir yumurta

ise yer iyesi için yere gömülürdü. Yer iyesine dair inançlardan biride yere düşme konusuyla ilgilidir. Eğer biri yere düşer eliğini ayağını incitirse bu yere yağ, tuz, yumurta gibi yiyecekler atarlardı (Zaripova Çetin, 2007: 6). Kişinin yere düşmesine bağlı olarak yer iyesinin kızacağı düşünülüyor için yer iyesinden merhamet dilemek amacıyla bu yiyecekleri atarlardı. Bu yiyecek atma sırasında aynı zaman büyü sözleri de kullanılırdı. Günümüzde hala insanların düştüklerinde oluşan yaralarına et, zeytinyağı, yumurta, ekme gibi yiyecek maddeleri koydukları görülür. Elde edilen veriler doğrultusunda günümüzdeki uygulamaların geçmişteki ritüellerin bir uzantısı olduğu söylenebilir.

Türk kültüründe ateş veya ocak iyeleri, insanların hayatlarında canlandırıcılık, koruyuculuk ve temizleyicilik rolüyle ön plana çıkmıştır. Bu uygulamaların kült haline gelmesi sonucunda ateş iyesine bir takım insani vasıflar atfedilmiştir. Bunun sonucunda canlı bir varlık olarak algılanan ateş iyesinin de insanlar gibi acıkabileceği düşünülerek çeşitli zamanlarda ateşe veya ocağa yiyecek sunuları yapılmıştır. Yuva Türklerinde avcılarının ava çıktıklarında bir ateş yakıp ilk avladıkları hayvanın etinden kurbanlık olarak bir parça sunması buna örnek olarak gösterilebilir. Bu ritüelin yapılma nedeni ateş iyesinin etrafı dolaşarak av hayvanlarının avcılara doğru getireceğine olan inanışlarıdır. Yine yakutlarda aileyi koruyan ateş iyesinin her gün beslenmesine dair bir uygulama yer almıştır. Evde her gün pişen yemeklerde ilk çıkan lokma her zaman ateş iyesinin hakkı olarak görülmüştür. Yakutlar her gün ateş iyesini et parçaları ve yağ ile beslemişlerdir (Kumartaşlıoğlu, 2014: 181).

Eski Türk boylarında kutsal olarak kabul edilen ateşin bulunuşuna dair Türk toplulukları arasında çeşitli rivayetler yer almaktadır. Altay Şamanist Türk boylarında anlatılan bir efsaneye göre:

İlk insanlar meyve ve otları beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu fakat Tanrı onlara et yemelerini emir ettikten sonra ateşe ihtiyaç duydular. Bunun üzerine Tanrı Ülgen gökten biri kara biri ak olmak üzere iki taş getirdi. Kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğerleriyle vurdu ve otlar ateş aldı. Bu şekilde Ülgen ilk defa insanlara ateş yakmayı öğretmiş oldu. Bundan dolayı Altay ve Yakut topluluklarında sadece çakmak taşından elde edilen ateş kutsal sayılmıştır. Kuzey Altaylarda yeni evlenen çiftlerin evlerinde yaktıkları ilk ateşi çakmak taşıyla yakmaları gerekirdi (Mömin, 2015: 86).

Ocak, ailede yemek pişirmek gibi en temel ihtiyacı karşılamakla birlikte ailenin koruyucusu olarak görülmüştür. Altay Türklerinde yeni evlenen gelinin evine odun veya yakacak getirmesi ve ocağın sönmesin şeklinde dua edilmesi ocak ve kadın arasındaki bağa işaret etmektedir. Yeni evlenen gelin, eşinin evine geldiğinde ilk olarak ateşin önünde eğilir daha sonra ateşe bir parça et, bir parça yağ ve biraz da braga (içki) serperdi. Burada gelinin ateşe baş eğmesi ve saçıda bulunması işlevi onun yeni kuracağı ailede kendine koruyucu bulmasıdır içindir (Zaripova Çetin, 2007: 39). Gelinin ocağa yağ saçma işlemi sırasında alev ne kadar yükselirse çiftin o kadar huzurlu ve mutlu olacaklarını ifade eder. Çuvaş Türklerinde ise düğün merasimlerinde gelin babasının ocağından bir kül veya ateş parçası alır ve yeni evine getirir ve evinin ocağını bu ateşle yakardı (Kumartaşlıoğlu, 2014: 185).

Ateş, cenaze törenlerinde ölüyü yolcu etmek amacıyla da kullanılmıştır. Şor Türklerinin cenaze merasimlerine bakıldığında ölünün kırkinci gününde ölen kişinin ruhunu uğurlamadan önce akrabalarıyla vedalaşması için kam eve çağırılırdı. Daha sonra ölünün akrabaları ayrılıp kam ile birlikte batıya doğru giderler ve her biri elinde bir kase götürürdü. Daha sonra bu kaseler yere bırakılırdı. Ayından önce şaman getirilen yiyeceği bir kaseyin içine koyar ve kaseyin kenarını kırardı. Sonra bu büyük kaseyin yanında ateş yakardı. Sol eliyle yiyeceği ateşe atarak ruhu besler ve artık geri dönmemesini söylerdi. Ateş sönünce herkes eve giderdi. Böylece ruh yolcu edilmiş olurdu (Zaripova Çetin, 2007: 37-38).

Ev iyeleri, evi korumakla görevli iyeler olmakla birlikte kızdırıldığında eve hastalık, bela, çeşitli rahatsızlıklar getirebilecek bir iyedir. Bu nedenle ev iyesi her gün doyurulur bunun dışında yılda en az bir kez bulamaç sunulur ve sonbaharda da bir kez kurban kesilmektedir. Buradan hareketle ev iyeleri için kansız kurbanla birlikte kanlı kurban sunulduğu da söylenebilir. Kazan tatarlarının inançlarına göre aileler de ev iyeleri için ayrı oda ayrılır, geceleri oraya iki kaşık yemek bırakılır. Ev iyесinin gönlünü kazanmak için özel yemekler pişirilir. Ayrıca bu koruyucu varlıkların yiyeceğe dolayısıyla da enerjiye ihtiyacı olduklarına inanılmaktadır. Aile üyeleri sunulan yiyecekler karşılığında ev iyelerinin koruması altına girer (Bayat, 2016: 474).

Ural tatarlarında da ev iyesine kurban kesilmesi inancı yer almaktadır. Ev iyesi insanlara görünür ve kendisi için kurban kesmelerini ister. Eğer kurban kesilmezse ev sahiplerinin başına bela geleceğine, huzurlarının kaçacağına inanırlar. Kurban olarak seçilecek hayvanın tüylü seçilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ev iyesi için daha çok koyun kurban edilir (Karimova, 2016: 891).

Hazar Türklerinde kırkı çıkmamış anne yedi gün evin eşiğinin dışından gelen yemeği yemez aynı şekilde kırk gün boyunca kendi evinden dışarı çıkmaz. Bulunduğu odaya da eve dışında hiç kimse alınmaz. Ayrıca kırkı çıkana kadar et yiyemez ve eve de kesinlikle et sokulmaz. Çiğ et, kirli su onun bulunduğu evin üst tarafından da geçirilmez. Yeni doğam yapan anneye bu kırk günlük süre boyunca özel yemekler pişirilir (Yeşil, 2014: 124).Günümüzde hala doğum yapan kadınların 40 gün boyunca evden çıkmaması gerektiğine dair inanış devam etmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Türk toplumlarının inanışları sonucunda ortaya çıkan mitlerde yiyeceklerin rolü üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Genel olarak yiyeceklerin Türk mitolojilerinde ve inanışlarında büyük bir yer bulduğu görülür. Bu ritüeller insanların korunması, huzurlu olması, dileklerinin gerçek olması ve bolluk bereket içinde yaşama isteği gibi nedenlerle doğmuştur. İnanıkları varlıklara atfettikleri insani vasıflar sonucunda karınlarını doyurmak için yiyeceklere başvurmuşlardır. Bu nedenle yiyeceklerin bu ritüeller de başrolü üstlendiği söylenebilir.

İncelenen mitolojik varlıkların, törenlerin sadece insanı ilgilendiren bir konu olmadığı, aynı zamanda toplumun tamamını ilgilendiren toplumsal bir olay olduğu görülmüştür. Çocukların doğumundan, ölünün arkasından yapılan törenlere kadar yiyecek faktörünün önemine dair örnek olaylarla karşılaşılmıştır. Çoğu zaman insanları koruyan bir varlık olarak görülen iyelerin, bu iyilikleri için bir karşılık bekledikleri görülür. Bu beklentiler çoğu zaman yiyeceklerden oluşmaktadır. Kurbanlar, saçılar bu varlıklar için geliştirilmiş uygulamalardır. Beklentileri karşılanmadığı takdir de iyelerin insanlara zarar verdikleri yönünde bir inanış yer almaktadır. Bu zarar kimi zaman insanları cezalandırma şeklinde olurken kimi zaman ise insanların başına hastalık bela vermek gibi durumlardır.

Bu konu hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında ritüellerin bir bütün olarak ele alındığı görülmektedir. Fakat tanrılar ve mitolojik varlıklar için yiyecekler çok büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalarda yiyeceklerin yer aldığı ritüellere dair bilgilerin artırılması gerekmektedir. Mitolojilerde yer alan yiyecekler farklı toplumlar boyutunda ele alınarak geçirdiği süreçler ve değişimleri ele alınmalıdır. Günümüzde hala Anadolu'da yaşayan insanlar evlerdeki kötü ruhlardan korunmak amacıyla soğan ve sarımsakları evin kapılarına asmaktadırlar. Aynı zamanda ateşe tuz serpmek te yine ruhları kovmak amacıyla yapılan bir uygulamadır. Bu noktadan hareketle Orta Asya Türk toplumlarında yiyeceklerin sadece yiyecek maddesi olarak kullanılmadığı, mitolojik varlıklara karşı koruyucu bir madde olarak da kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Afşar, T. (2000). *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Bulut Yayınları, 179.
- Akgün, E. (2007). “Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar”. *Journal of Social Sciences*, 1(2), 139-153.
- Alparslan Küçük, M. (2013). “Geleneksel Türk Dini’ndeki ‘Ana/Dışıl Ruhlar’a Mitolojik Açıdan Bakış”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 105-134.
- Arslan, M. A. (2005). “Türk Şamanizminin Kaynağına Doğru”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 39-55.
- Arvas, A. (2014). “Şamanizm”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(3), 49-71.
- Barlas, İ. B. (2009). “Saadettin Gömeç, Şamanizm ve Eski Türk Dini, 128 sayfa, Likya Kitap, Ankara 2008, ISBN 975-6665-24-6, 8 TL”. *Tarih Okulu Dergisi*, 3, 183-186.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş (Birinci Baskı)*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 152.
- Bayat, F. (2016). *Türk Mitoloji Sistemi 2 Kutsal Dışı- Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler (Üçüncü Baskı)*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 262, 474.
- Bekki, S. (1996), “Türk Mitolojisi’nde Kurban”, *Akademik Araştırmalar*, 3, 16-28.
- Dalkılıç, E. (2007). *Hikmet Tanyu’da Gök Tanrı İnancı Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.*
- Erdoğan, B. (2007). *Sorularla Türk Mitolojisi*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 3, 119-120, 187-188.
- Eroğlu, T. ve Kılıç, H. Ç. (2005). “Türk İnançları ve İnanışları”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 83-98.
- Ersürel, Ü. (2009). *Türk Kültüründe Şamanizmin İzleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.*
- Gömeç, S. (1998). “Şamanizm ve Eski Türk Dini”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 38-50.
- Güngör, H. (2007). *Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar. Çelik Şavk, Ü., Koç, Y., Türkyılmaz, F., Cengiz, M. (Ed.), Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler Kitabı içinde (ss. 1-14). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.*
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Devlet Kitapları Milli Eğitim Basım Evi, 24-27.
- İnan, A. (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar (Sekizinci Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 67-68, 209.
- İndirkaş, Z. (2007). *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz Sürümü (Birinci Baskı)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 13,15.
- Kalafat, Y. (1996). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri (İkinci Baskı)*. Ankara: Ankara Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 14, 26, 58-59.
- Kapağan, E. (2014). “Gök Tanrı İnancı ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua ve Dilekler”. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (3), 801-810.

- Karimova, R. (2016). "Tatar Mitolojisinde İyeler". Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(3), 881-897.
- Korkmaz, M. (2009). Mitolojik Dinlerin Gizemi (Birinci Baskı). Ankara: Alter Yayınları, 497.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2014). "Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri". Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 43, 175-190.
- Kurtoğlu, O. (2009). "Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği". Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, 81, 89-99.
- Mandaloğlu, M. (2011). "Türk Kültür Çevresinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi". Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15 (3), 111-112.
- Mazıcıoğlu, M. M., Deniz Şafak, E. , Üstünbaş, H. B., ve Gölgeci, A. (2015). "Antik ya da Eski Sağlık İnançlarının Günlük Yaşam Üzerindeki Etkileri". Türkiye Kimlikleri J Med Ethics, 23(1), 22-27.
- Mömin, S. (2015). "Şamanizm ve Günümüzdeki Kalıntıları Uygur Toplumundaki Tabular Üzerine". Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 79-89.
- Okuşluk Şenesen, R. (2011). "Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri". Folklor/Edebiyat, 17(66), 209-228.
- Özkartal, M. (2015). "Türk Mitolojisi ve Sanat Eğitimindeki Yeri". Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5, 83-98.
- Pamir, A. (2003). "Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Hukuku'na Etkisi". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4 (52), 155-186.
- Potapov, L. (2012). Altay Şamanizmi (Çev. Ergün, M.). Kömen Yayınları No 79, 314-315.
- Sever, M. (1999). "Türk mitolojisinde kuşlar". Millî Folklor Uluslar Arası Kültür Araştırmaları Dergisi, 42, 83-88.
- Tavkul, U. (2007). Kıpçak Kökenli Türk Boylarında 'Kürek Kemiği' ve 'Kumalak-Taş' Falı. Barutçu Özönder, F. S. (ed.), Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler kitabı içinde (ss. 181-190), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Uğurlu, S. (2012). "Eski Türklerin Dini". AİBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı (12), 323-335.
- Yaşa, R. (2016). "Türklerde Animist Düşüncenin Yansımaları: Kürek Kemiği ve Aşık Kemiği Falı". Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 3(2), 1-25.
- Yeşil, Y. (2014). "Türk Dünyası'nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler". 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(3), 117-136.
- Yılmaz, S. (2014). Türk Mitolojisinde Bilgelik Kavramı. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması içinde (ss.233-251), Eskişehir: 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB).
- Zaripova Çetin, Ç. (2005). "Tatar Türklerinin Düğün Geleneği". Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 3(2), 92-119.
- Zaripova Çetin, Ç. (2007). "Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler ve İnanışlar (İyeler ve Yaratıklar)". Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 43, 1-32.